

Het systeem dat ontstond

De Japanse woning, het structuralisme en de werkelijkheid

Een onverwachte fascinatie

Er zijn architecturen die vooral door hun verschijningsvorm invloedrijk zijn geworden. Hun beeld blijft hangen, hun vormtaal wordt overgenomen, hun stijl wordt herkenbaar. De traditionele Japanse woning lijkt echter van een andere orde.

Gedurende de twintigste eeuw werd zij door een opmerkelijk aantal westerse architecten bestudeerd en bewonderd. Frank Lloyd Wright, Bruno Taut, Walter Gropius, Carlo Scarpa en Jørn Utzon keken ieder vanuit hun eigen positie naar Japan. Ook binnen de Nederlandse architectuur vond de Japanse woning weerklink, juist in een periode waarin architecten op zoek waren naar een andere verhouding tussen structuur, ruimte, gebruik en verandering.

Wat zagen zij?

Het antwoord wordt vaak gezocht in de bekende eigenschappen van de Japanse architectuur: eenvoud, natuurlijk materiaal, terughoudendheid, de relatie met de tuin, de schuifwanden, het licht, de tatami en de verfijning van het detail. Dat alles is aanwezig. Maar het verklaart nog niet waarom juist architecten die zich bezighielden met de toekomst van de architectuur er zoveel betekenis in vonden.

Misschien lag de aantrekkingskracht ergens anders.

De traditionele Japanse woning laat een merkwaardige combinatie zien van orde en vrijheid. Zij kent maat, verhouding, constructie en herhaling, maar is niet star. Zij kan verschillen opnemen, ruimten veranderen, onderdelen toevoegen en zich aanpassen aan gebruik en omstandigheden. De woning is niet telkens opnieuw een uniek object; zij maakt deel uit van een bouwwijze die zich gedurende lange tijd heeft kunnen ontwikkelen.

Daarmee verschijnt iets wat in de moderne architectuur moeilijk te bereiken bleek: **een systeem dat niet eerst als systeem werd ontworpen.**

Het is deze tegenstelling die in dit essay centraal staat.

In *ORDE of AFSTEMMING* werd reeds de vraag gesteld waar architectonische orde vandaan komt. Ontstaat zij uit een vooraf bedacht systeem, of groeit zij uit de voortdurende afstemming tussen mens, plaats, materiaal, gebruik en tijd? Daar werd de mogelijkheid onderzocht dat orde niet noodzakelijk het beginpunt van architectuur is, maar ook het resultaat kan zijn van omstandigheden die zich met elkaar verstaan.

De traditionele Japanse woning biedt de mogelijkheid deze gedachte aan de werkelijkheid te toetsen.

Want hier lijkt zich iets te hebben ontwikkeld dat in hoge mate systematisch is, zonder dat het systeem ooit als abstract architectonisch principe is ontworpen. Maat, constructie, ruimte en gebruik zijn met elkaar verbonden. De bouwwijze kent regels, maar die regels blijken verandering niet uit te sluiten. Integendeel: juist doordat de onderlinge relaties herkenbaar blijven, kan binnen die orde verschil ontstaan.

Het is daarom niet de Japanse vorm die hier van belang is.

Het is de wijze waarop een bouwwijze tot orde komt.

Van bewondering naar onderzoek

Dat maakt de publicaties van Tetsurō Yoshida en Heinrich Engel van bijzondere betekenis. Yoshida bracht de Japanse woning in 1935 vanuit de Japanse architectuurcultuur onder de aandacht van een westers architectuurpubliek. Engel bouwde daar later op voort en onderzocht haar veel uitvoeriger vanuit maat, constructie en de onderlinge ordening van de onderdelen. Zijn *The Japanese House* uit 1964 werd bovendien nadrukkelijk gepresenteerd als een traditie die betekenis kon hebben voor de hedendaagse architectuur.

Juist Engel maakt zichtbaar dat de Japanse woning niet slechts een verzameling karakteristieke elementen is. Er ligt een samenhangende bouwwijze onder. Maatvoering, kolomafstanden, constructie, vloerpatronen en ruimtelijke indeling zijn met elkaar verbonden.

Daarmee ontstaat een nieuwe vraag.

Wat voor systeem is dit eigenlijk?

Is het vergelijkbaar met de systemen die de moderne architectuur vanaf de jaren vijftig bewust begon te ontwerpen? Of is het juist iets fundamenteel anders?

Om dat te begrijpen moet eerst de woning zelf worden bekeken.

De woning als bouwwijze

De traditionele Japanse woning is geen willekeurig samengesteld geheel. Zij berust op een herkenbare ordening van maten, constructies en ruimtelijke relaties. Maar die ordening is niet één enkel raster dat over de woning wordt gelegd. Zij bestaat uit verschillende maat- en regelsystemen die in de loop van de tijd met elkaar zijn gaan samenhangen.

Daarin ligt een wezenlijk verschil met het moderne begrip van modulariteit. Een module kan worden opgevat als een vooraf gekozen eenheid waaruit vervolgens een gebouw wordt samengesteld. In de Japanse woning is de maat niet uitsluitend een instrument om een vooraf bedacht gebouw te realiseren; zij is onderdeel van een bouwwijze die zich gedurende lange tijd heeft ontwikkeld.

De *ken* speelt daarin een belangrijke rol, evenals het *kiwari*, het systeem waarin de verhoudingen tussen de houten onderdelen van het gebouw worden bepaald. De tatami is daar weer een ander onderdeel van: niet eenvoudigweg de oorsprong van het gehele systeem, maar een ruimtelijke maatdrager die in de loop van de geschiedenis steeds belangrijker werd.

Daarmee ontstaat geen mechanisch raster, maar een netwerk van onderlinge afhankelijkheden. De maat van een onderdeel heeft betekenis ten opzichte van andere onderdelen. De constructie bepaalt mede de ruimte; de ruimte bepaalt mede het gebruik; het gebruik beïnvloedt de plaats van scheidingen en openingen; de relatie met de buitenruimte beïnvloedt opnieuw de organisatie van het huis.

Het systeem bevindt zich dus niet buiten het gebouw.

Het systeem is de bouwwijze.

Daarmee krijgt ook het begrip maat een andere betekenis. Maat is niet uitsluitend een abstract getal. Zij komt voort uit wat er werkelijk gebeurt: uit het lichaam, het materiaal, de constructie, de wijze waarop een ruimte wordt gebruikt en de omstandigheden waaronder wordt gebouwd.

De regel is daarmee geen willekeurige toevoeging aan de werkelijkheid.

De regel is een neerslag van werkelijkheid.

Dat onderscheid is fundamenteel. Wanneer een regel vooraf wordt bedacht, moet de werkelijkheid zich aan de regel aanpassen. Wanneer een regel uit een bouwwijze is voortgekomen, kan zij juist helpen om nieuwe omstandigheden binnen die bouwwijze op te nemen.

Daarmee wordt verklaarbaar waarom de Japanse woning zowel herkenbaarheid als variatie kent.

Er bestaat een herkenbare orde, terwijl de uitkomst kan verschillen. Een andere plaats, een ander klimaat, een andere tuin, een andere sociale situatie of een andere gebruikswijze kan tot een andere configuratie leiden. De bouwwijze hoeft daarvoor niet te worden verlaten.

Het systeem kan verschil verdragen.

Dat is wezenlijk. Een systeem dat uitsluitend werkt wanneer alle onderdelen exact beantwoorden aan een vooraf bepaalde toestand, is kwetsbaar zodra de omstandigheden veranderen. Een systeem dat variatie binnen zijn eigen ordening kan opnemen, bezit een andere kwaliteit. Het kan voortbestaan door te veranderen.

De ruimte is niet definitief

Ook de ruimte zelf is in de traditionele Japanse woning minder definitief dan in veel westerse woningtypen. Lichte, verplaatsbare scheidingen maken het mogelijk ruimten anders te combineren. Een vertrek kan afhankelijk van het moment verschillende functies vervullen. De constructieve structuur hoeft niet telkens te worden gewijzigd wanneer het gebruik verandert.

Daarmee ontstaat een onderscheid tussen wat duurzaam is en wat veranderbaar is. De draagstructuur kan blijven terwijl de ruimtelijke configuratie verandert. Een gebouw hoeft daardoor niet telkens als geheel opnieuw te worden ontworpen wanneer het gebruik verandert.

Hetzelfde geldt voor uitbreiding. Nieuwe onderdelen kunnen aan een bestaande orde worden toegevoegd. De uitbreiding hoeft niet identiek te zijn aan het bestaande deel om toch onderdeel van hetzelfde geheel te kunnen worden. Het bestaande hoeft niet te worden opgeheven om plaats te maken voor het nieuwe.

Het nieuwe kan zich voegen.

Daarmee krijgt continuïteit een andere betekenis. Continuïteit betekent niet dat het gebouw hetzelfde blijft. Zij betekent dat verandering binnen een herkenbare orde kan plaatsvinden.

Dat onderscheid — tussen herhaling en continuïteit — zal later van groot belang blijken.

Yoshida en Engel

Tetsurō Yoshida beschreef de Japanse woning als een samenhangend architectonisch geheel. Daarmee werd zij voor een westers publiek meer dan een verzameling exotische kenmerken. Constructie, ruimte, tuin, gebruik en materiaal konden worden gelezen als onderdelen van één architectonische cultuur.

Engel ging vervolgens verder door de maatkundige en constructieve samenhang explicieter te maken. Daarmee werd ook duidelijk dat de tatami niet eenvoudigweg als dé module van de Japanse architectuur kan worden beschouwd. Er is niet één module waaruit de gehele architectuur wordt samengesteld. Er is een samenhang van maat, constructie en ruimte.

Het systeem is dus niet één raster. Het is een systeem van relaties.

En precies daarin ligt zijn kracht.

De Japanse woning werd daardoor voor de moderne architectuur bijzonder interessant. Veel van wat de moderne architectuur zocht, was hier reeds aanwezig: rationele ordening, constructieve helderheid, standaardisatie, aanpasbaarheid en een duidelijke verhouding tussen gebouw en omgeving.

Maar deze eigenschappen waren niet als modernistisch programma ontworpen.

Zij waren gegroeid.

Daarmee ontstond een merkwaardige spiegel: de moderne architectuur ontwierp principes die de traditionele Japanse bouwwijze al in zich droeg.

Van voorbeeld naar vertaling

Bij Jørn Utzon wordt de overgang van bewondering naar vertaling bijzonder zichtbaar. Utzon bestudeerde de Japanse architectuur en had zowel Yoshida's *Das Japanische Wohnhaus* als Engels *The Japanese House* in zijn bibliotheek. In Engels exemplaar zijn door Utzon gemaakte schetsen aangetroffen die een opvallende overeenkomst vertonen met zijn latere *Espansiva*-systeem. *Espansiva* uit 1969 combineerde een gestandaardiseerd houten raamwerk met verschillende mogelijke plattegronden en de mogelijkheid van toekomstige uitbreiding.

Hier verschuift iets fundamenteels.

Wat in Japan als bouwwijze was ontstaan, wordt bij Utzon opnieuw als architectonisch systeem ontworpen.

Daarmee vormt *Espansiva* een scharnierpunt. Aan de ene kant staat de traditionele Japanse woning, waarin een systeem door de tijd heen is gegroeid. Aan de andere kant staat de moderne architect die een vergelijkbare openheid bewust probeert te ontwerpen.

Maar een vertaling verandert altijd iets.

Wat in Japan onderdeel was van een levende bouwwijze, wordt in de moderne architectuur een architectonisch concept.

Daarmee komt het Structuralisme in beeld.

Het Structuralisme: het systeem als ontwerp

In verschillende Europese landen ontstond vanaf de jaren vijftig een zoektocht naar een architectuur waarin structuur, herhaling, differentiatie, groei en verandering een grotere rol konden spelen. Het gebouw werd niet langer uitsluitend als autonoom object beschouwd, maar als een structuur van relaties.

In Nederland kreeg deze ontwikkeling een bijzonder sterke vorm. Aldo van Eyck onderzocht de betekenis van tussenruimten en de verhouding tussen individualiteit en collectiviteit. Herman Hertzberger zocht naar gebouwen die niet één gebruik voorschreven, maar ruimte lieten voor toe-eigening en verandering. Piet Blom ontwikkelde structuren waarin de individuele woning onderdeel werd van een groter ruimtelijk en sociaal netwerk.

Buiten Nederland werkten Candilis, Josic & Woods aan hun ideeën over *Stem* en *Web*. Ook de Smithsons onderzochten de verhouding tussen structuur, gemeenschap en stedelijk leven. In Japan zelf ontstond het Metabolisme, waarin groei, vervanging en uitbreiding nog explicieter als eigenschappen van architectuur werden opgevat. Jean Prouvé bevindt zich enigszins buiten het Structuralisme, maar is juist daarom interessant: bij hem lag het accent op materiaal, constructie, onderdelen, assemblage en veranderbaarheid.

Wat deze verschillende ontwikkelingen met elkaar verbond, was de vraag hoe architectuur veranderlijk kon zijn zonder haar orde te verliezen.

Het Structuralisme zag terecht dat een gebouw niet alles vooraf hoefde vast te leggen. Maar om die openheid mogelijk te maken, moest de architect vervolgens een structuur ontwerpen.

Daar ontstond een paradox.

De architect die het autonome object wilde verlaten, werd de ontwerper van een systeem waarbinnen het leven zich zou moeten kunnen ontwikkelen.

Het auteurschap verdween dus niet. Het verschoof van het ontwerpen van de vorm naar het ontwerpen van de structuur.

Bij Candilis, Josic & Woods is dat bijzonder helder. *Stem* en *Web* probeerden een ordening te ontwikkelen die uitbreiding, differentiatie en nieuwe onderdelen kon opnemen. De structuur hoefde niet één definitieve toestand voor te schrijven. Toch bleef de organiserende structuur een ontwerpbeslissing.

De openheid was ontworpen.

Ook in Nederland kwam deze gedachte sterk naar voren. Leo Heijdenrijk is daarbij een interessante casus omdat in zijn werk de belangstelling voor Japanse architectuur en het Structuralisme elkaar konden raken. Maatvoering, structuur, ruimtelijke variatie en bewonersparticipatie werden met elkaar verbonden. Het ging niet om het letterlijk overnemen van een Japanse vorm, maar om de vraag hoe een duidelijke orde ruimte kon laten voor het leven.

Daarmee kwam het Structuralisme dicht bij de Japanse woning.

Maar juist daar begint het verschil zichtbaar te worden.

Twee manieren waarop orde kan ontstaan

Het Structuralisme heeft belangrijke architectuur voortgebracht en zijn ideeën hebben het architectuurdiscours blijvend beïnvloed. Toch heeft het zich niet ontwikkeld tot een vergelijkbare, vanzelfsprekende en langdurige bouwwijze. De gedachte van het open systeem werd niet op dezelfde manier onderdeel van het dagelijkse bouwen als de Japanse bouwwijze dat gedurende lange tijd was geweest.

De vraag is daarom niet of het Structuralisme een succes of een mislukking was.

De vraag is:

waarom heeft een architectonisch systeem dat verandering en continuïteit wilde verenigen, zelf geen vergelijkbare continuïteit kunnen ontwikkelen?

Misschien ligt het antwoord in het verschil tussen een systeem als ontwerp en een systeem als bouwwijze.

Een bouwwijze ontstaat niet door één architect. Zij ontstaat door herhaling, door vele bouwers, door gebruikers, door materiaal en techniek, door lokale omstandigheden, door fouten en verbeteringen en vooral door tijd. Iedere generatie neemt het bestaande over, verandert het, past het aan en geeft het opnieuw door. Daardoor kan een bouwwijze veranderen zonder haar identiteit te verliezen.

Het systeem wordt voortdurend gecorrigeerd door de werkelijkheid.

Een architectonisch systeem begint daarentegen met een ontwerpbeslissing. Het kan intelligent zijn, ruimte bieden aan verandering en zelfs bewust onvoltooid worden ontworpen, maar het blijft aanvankelijk een voorstel. Pas wanneer anderen het overnemen, aanpassen, verbeteren en opnieuw toepassen, kan een ontwerp uitgroeien tot een bouwwijze.

Daar ligt misschien de ontbrekende schakel.

Het Structuralisme probeerde een open systeem te ontwerpen.

De Japanse woning toont een systeem dat **open is geworden**.

Dat verschil is subtiel, maar fundamenteel.

Het ene systeem wordt ontworpen om de werkelijkheid te kunnen dragen.

Het andere is uit de werkelijkheid ontstaan en heeft zich daardoor kunnen ontwikkelen tot een systeem.

Continuïteit is geen stilstand

De Japanse woning laat bovendien zien dat continuïteit niet hetzelfde is als stilstand. Haar continuïteit berust juist op het vermogen om te veranderen zonder de onderliggende samenhang te verliezen.

Traditie betekent in dat geval niet dat steeds hetzelfde wordt herhaald, maar dat een gedeelde kennis beschikbaar blijft om telkens opnieuw te bouwen. Iedere generatie ontvangt niet noodzakelijk een kant-en-klaar antwoord, maar een bouwwijze waarmee zij een nieuwe situatie kan beantwoorden.

Traditie wordt daarmee geen beperking, maar een geheugen van mogelijkheden.

Een levende traditie bewaart niet uitsluitend vormen. Zij bewaart een **vermogen**.

Dat maakt ook duidelijk waarom de Japanse woning niet als een universeel model moet worden beschouwd. Haar betekenis ligt niet in het feit dat haar maatvoering of constructie overal toepasbaar zou zijn. Haar betekenis ligt in het principe dat uit haar geschiedenis kan worden afgelezen: een bouwwijze kan systematisch worden zonder vooraf als gesloten systeem te zijn ontworpen.

Eerst is er de werkelijkheid van het bouwen.

Dan ontstaat ervaring.

Uit ervaring ontstaat kennis.

Uit kennis ontstaan regels.

Uit regels en verhoudingen ontstaat orde.

En wanneer die orde open blijft voor nieuwe omstandigheden, kan zij zich door de tijd heen voortzetten.

Dat is een andere oorsprong van architectonische orde dan het ontwerpen van een systeem dat vervolgens op de werkelijkheid wordt toegepast.

De betekenis van de vergelijking

Daarmee wordt de Japanse woning geen model dat de moderne architectuur eenvoudig zou moeten overnemen. De omstandigheden zijn veranderd, evenals materialen, technieken en maatschappelijke verhoudingen.

Wat van betekenis blijft, is de wijze waarop samenhang kan ontstaan.

Maat, constructie, ruimte, gebruik en omgeving hoeven niet achtereenvolgens te worden opgelost. Zij kunnen tegelijkertijd onderdeel zijn van één ontwikkeling. De bouwwijze wordt niet eerst technisch bepaald en daarna architectonisch aangekleed. Evenmin wordt eerst een vorm ontworpen die vervolgens technisch moet worden opgelost.

De verschillende aspecten beïnvloeden elkaar.

Daaruit ontstaat orde.

En wanneer die orde open genoeg is om opnieuw door de werkelijkheid te worden beïnvloed, ontstaat continuïteit.

Dat biedt ook een andere manier om naar de hedendaagse behoefte aan systemen te kijken. Architectuur zoekt opnieuw naar standaardisatie, circulariteit, flexibiliteit, industrialisatie en veranderbaarheid. Het gevaar bestaat daarbij dat opnieuw systemen worden ontwikkeld die vooral hun eigen logica volgen.

De vraag zou daarom niet alleen moeten zijn:

Hoe flexibel is het systeem?

Maar:

Waarop is het systeem afgestemd?

En vervolgens:

Kan het systeem zich laten veranderen door wat het in werkelijkheid ontmoet?

Dat zijn andere vragen.

Zij maken onderscheid tussen een systeem dat flexibiliteit bezit en een systeem dat flexibiliteit kan ontwikkelen.

Het eerste is ontworpen.

Het tweede leeft.

Daarmee verandert ook de positie van de architect. Ontwerpen hoeft niet noodzakelijk te betekenen dat de orde van het toekomstige gebouw volledig vooraf wordt vastgelegd. Het kan ook betekenen dat relaties worden gelegd, voorwaarden worden geschapen en mogelijkheden worden geopend.

De architect ontwerpt dan niet het systeem dat alles bepaalt.

Hij ontwerpt, bouwt en stemt af opdat **een systeem kan ontstaan**.

Hier raakt de Japanse woning opnieuw aan de gedachte van *ORDE of AFSTEMMING*. Daar werd gesteld dat architectonische orde niet noodzakelijk het uitgangspunt hoeft te zijn, maar het resultaat kan zijn van de afstemming tussen mens, plaats, gebruik, materiaal, techniek en tijd.

De Japanse woning maakt die gedachte zichtbaar.

Niet als theorie.

Niet als manifest.

Maar als historische werkelijkheid.

Nabeschouwing - Orde en gemeenschappelijke onderkendheid

De vergelijking tussen de Japanse woning en het Structuralisme heeft uiteindelijk een betekenis die verder reikt dan de architectuurgeschiedenis. Zij raakt aan een fundamentele vraag: **wanneer krijgt een orde werkelijk betekenis en werking?**

Een orde kan worden ontworpen. Zij kan worden vastgelegd in maten, regels, structuren en systemen. Maar haar aanwezigheid betekent nog niet dat zij werkt.

Daarvoor is meer nodig.

Een orde moet worden **onderkend**.

Onderkendheid betekent hier niet dat iedereen dezelfde mening heeft of dat er sprake is van formele consensus. Het betekent dat een gemeenschap een orde als begrijpelijk, passend en betekenisvol herkent en haar daardoor in het handelen vanzelfsprekend meedraagt. Zij hoeft dan niet voortdurend te worden uitgelegd of opgelegd. Zij is onderdeel geworden van een gedeelde werkelijkheid.

De traditionele Japanse woning laat dit op bijzondere wijze zien. Haar maatvoering, constructie en ruimtelijke ordening waren niet alleen technische regels. Zij vormden gedurende lange tijd een gemeenschappelijke kennis van het bouwen. De bouwer kende de mogelijkheden van de constructie, de gebruiker kende de mogelijkheden van de ruimte en volgende generaties konden deze kennis opnieuw toepassen, aanpassen en verder ontwikkelen.

Daarom kon het systeem blijven werken.

Niet omdat het onveranderd bleef, maar omdat de betekenis ervan **gemeenschappelijk werd onderkend**.

Hier ligt een belangrijke grens van de modernistische maakbaarheidsgedachte. De modernistische architectuur heeft sterk vertrouwd op rationele ordening: wanneer het juiste systeem wordt ontworpen, kan daaruit een betere werkelijkheid voortkomen. Standaardisatie, maatvoering, functionaliteit, industrialisatie en planning werden middelen om die werkelijkheid doelbewust vorm te geven.

Maar een samenleving is geen gebouw.

Een samenleving kan niet volledig worden ontworpen vanuit een vooraf bepaalde orde, omdat haar werking afhankelijk is van de mensen die die orde moeten bewonen, gebruiken, interpreteren en voortzetten. Een regel kan worden opgelegd; de betekenis ervan kan niet op dezelfde wijze worden opgelegd. Een systeem kan worden ingevoerd; een gemeenschappelijke onderkendheid kan slechts ontstaan.

Daarmee wordt ook het Structuralisme scherper zichtbaar. De structuralisten zagen terecht dat de moderne architectuur te veel was gereduceerd tot het autonome object. Zij zochten naar structuur, relatie, menselijke maat, toe-eigening, groei en verandering. Zij probeerden architectuur opnieuw open te stellen voor het leven.

Maar de openheid van een gebouw kan worden ontworpen.

De openheid van een samenleving niet.

Een architect kan ruimte maken voor toe-eigening, maar niet voorschrijven hoe mensen die ruimte zullen toe-eigenen. Hij kan een structuur ontwerpen die groei mogelijk maakt, maar niet bepalen welke groei vervolgens zal plaatsvinden. Hij kan een systeem maken dat flexibel is, maar hij kan niet garanderen dat de gemeenschap de onderliggende orde als betekenisvol zal herkennen en voortzetten.

Daarmee verschijnt een grens aan de modernistische maakbaarheidsgedachte:

Orde kan worden ontworpen, maar haar werking kan niet volledig worden ontworpen.

Werkings ontstaat wanneer de orde wordt opgenomen in een werkelijkheid die haar begrijpt, gebruikt en verder draagt.

Dat maakt de Japanse woning zo betekenisvol. Zij laat niet alleen een systeem zien, maar een systeem dat onderdeel is geworden van een cultuur. De maat is niet slechts maat. De constructie is niet slechts constructie. De ruimte is niet slechts ruimte. Zij zijn met elkaar verbonden door een gemeenschappelijke kennis van wat passend en mogelijk is.

De orde werkt omdat zij wordt onderkend.

Daarmee wordt ook duidelijk waarom het kopiëren van een systeem onvoldoende is. Men kan de Japanse maatvoering bestuderen, het *ken* toepassen, het *kiwari* reconstrueren of een vergelijkbaar constructieraster ontwerpen. Maar wanneer de culturele onderkendheid die deze elementen hun betekenis geeft ontbreekt, blijven de regels over zonder de oorspronkelijke werking.

Hetzelfde geldt voor het Structuralisme. Zijn architectonische principes konden worden beschreven, getekend en gebouwd, maar daarmee ontstond nog geen nieuwe gemeenschappelijke bouwwijze. Daarvoor zou het systeem door veel meer mensen moeten worden opgenomen, gebruikt, aangepast en doorgegeven. Het zou van architectonische theorie moeten veranderen in gedeelde bouwkennis.

Dat is uiteindelijk niet gebeurd.

Daarmee wordt het uitblijven van een duurzame structuralistische bouwcultuur minder een kwestie van architectonisch falen dan van een dieper verschil in oorsprong. Het Japanse systeem was het resultaat van een langdurige gemeenschappelijke praktijk; het Structuralisme was in belangrijke mate een bewuste architectonische poging om een nieuwe orde te formuleren.

Het eerste kon groeien doordat het werd onderkend en voortgezet.

Het tweede bleef grotendeels afhankelijk van degenen die het als architectonisch idee hadden ontwikkeld.

Hier raakt *HET SYSTEEM DAT ONTSTOND* opnieuw aan *ORDE of AFSTEMMING*. Het eerdere essay stelde dat architectuur kan ontstaan uit de afstemming van mens, plaats, gebruik, materiaal, techniek en tijd; orde verschijnt daarin niet als doel op zichzelf, maar als resultaat van een samenhang waarin verschillende voorwaarden elkaar vinden.

Dit essay voegt daar een volgende stap aan toe:

Afstemming kan orde voortbrengen.

Maar orde krijgt pas werking wanneer zij gemeenschappelijk wordt onderkend.

Daarmee ontstaat het onderscheid tussen **orde, werking en betekenis**.

Een orde kan bestaan zonder te werken.

Een systeem kan functioneren zonder betekenis te hebben.

Maar een duurzame bouwwijze vraagt om een samenhang waarin orde, werking en betekenis elkaar ondersteunen.

De Japanse woning toont deze samenhang niet als theorie, maar als historische werkelijkheid.

Daarin ligt misschien haar diepste les voor de modernistische samenleving.

Niet dat de moderniteit haar systemen moet verlaten.

Niet dat men naar een traditionele Japanse bouwwijze moet terugkeren.

Maar dat **geen enkel systeem zichzelf kan dragen**.

Een samenleving moet een orde niet alleen ondergaan, maar haar ook kunnen onderkennen.

Zolang dat niet gebeurt, blijft iedere orde uiteindelijk van buitenaf opgelegd. Zij kan efficiënt zijn, rationeel en technisch volmaakt, maar haar werking blijft afhankelijk van gehoorzaamheid. Zodra de omstandigheden veranderen of het vertrouwen in de onderliggende betekenis verdwijnt, verliest het systeem zijn vanzelfsprekendheid.

Een gemeenschappelijk onderkende orde daarentegen kan veranderen zonder haar betekenis te verliezen. Zij kan worden aangepast omdat de mensen die haar dragen ook begrijpen waarom zij bestaat en waartoe zij dient.

Dat is wellicht de diepste betekenis van continuïteit.

Continuïteit is niet het voortbestaan van dezelfde vorm.

Continuïteit is het voortbestaan van een gedeeld vermogen om opnieuw passend te handelen.

En daarmee komt het essay uiteindelijk uit bij een vraag die verder gaat dan architectuur:

Welke orden kunnen wij als samenleving nog gemeenschappelijk onderkennen?

Want wanneer die onderkendheid ontbreekt, kan geen systeem — hoe rationeel, efficiënt of zorgvuldig ontworpen ook — op zichzelf de werkelijkheid dragen.

De Japanse woning toont een andere mogelijkheid.

Een orde ontstaat uit de werkelijkheid, wordt door een gemeenschap onderkend, wordt in het handelen opgenomen en kan daardoor generaties lang veranderen zonder haar samenhang te verliezen.

**Het systeem ontstond.
De gemeenschap onderkende het.
Daardoor kon het blijven werken.**

Misschien ligt daarin de werkelijke les.

Robert Geurten

Augustus 2026